

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מבוארים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת חיי שרה - גליון מס' 29

יובא אברהם לספד לשרה ולבכתה' (פרק כג פסוק ב)

כבוד ידידי עוז הגאון רבי שליט"א, מחשובי המורים בבית ההוראה 'לשכת הפוסקים' - כאן בעירנו, עיר התורה - ביתר עילית, שתמידין כסדרן אני זוכה ליהנות מדבריו הישרים והנכוחים.

בעניין שאלתך עד כמה מותר להצטער ולבכות על המת, ומהם הגדרים בזה, ואם אדם שבטבעו אינו 'רגשי' כ"כ, האם יש עניין ו'דין' של בכייה על המת - וא"כ צריך לעורר עצמו לצער ולבכיה, וגם ביקש מע"כ לדעת מה דין בכייה זו בשבת קודש, והאם מותר לבכות בשעת אמירת 'יזכור' ביו"ט?

ענף א'

הרמב"ם, במה דברים אמורים, בשאר העם, אבל תלמידי חכמים הכל לפי חכמתו, ואין בוכין עליהן יותר משלשים יום וכו'. עיי"ש. ועיין בבית יוסף ובפרישה (שם) שהסבירו את דבריו לגבי ת"ח, שלא עדיפי ממושה רבינו עליו השלום, דכתיב בהו 'בכו את משה שלשים יום'. עיי"ש.

ועיין ברש"י (סוכה כה). וז"ל: 'טרדא דרשות - שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבלות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו (ועיין בהערה), אינו חייב להצטער'. עיי"ש. וכן פירש"י (כתובות דף ו ד"ה ואבי) וז"ל: 'טרדא דרשות, שאין צער מצוה, אע"פ שאבלותו מצוה'. עיי"ש. ובערוך לנר (סוכה שם) כתב וז"ל: 'לפ"ז צ"ל דהא דאמרין במו"ק ג' ימים לבכיה, שלא למצוה קאמר, אלא שג' ימים רשאי לבכות, וטפי לא. אף דמה דקתני ז' ימים להספד וכו', על כרחך למצוה הוא'. עיי"ש.

עיין בגמ' (מו"ק דף כז:) דאיתא שאמר רב יהודה אמר רב, כל המתקשה על מתו יותר מדאי (שבוכה עליו יותר משלשה ימים), סופו שעל מת אחר הוא בוכה וכו'. ובריתב"א (שם) איתא בטעם הדבר, שנראה כאילו קורא תגר ח"ו על הדיין ב"ה, ולכן מעיינים בפנקסו. עיי"ש. והרמב"ן (דברים פרק יד פסוק א) הסביר הטעם שאסור להתקשות על המת מחמת שנשמת הישראלי אינה נאבדת ח"ו, אלא הולכת לעולם שכולו ארוך, ועל כן אין ראוי לבכות ולהצטער עליו יותר מדאי. עיי"ש. ועיין עוד בגמ' (שם) שהביא מקור לזה, דכתיב: 'אל תבכו למת, ואל תנוודו לו' - אל תבכו למת יותר מדאי, ואל תנוודו לו יותר מכשיעור, הא כיצד, שלשה ימים הם השיעור הראוי לבכי. וכן נפסק בטור (יו"ד סימן שצד סעיף א-ב) שאין מתקשין על המת יותר מדאי וכו', אלא שלשה ימים לבכי וכו'. וכתב

א. ועיין עוד בגמ' (שבת קה:) דאיתא, מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהן קטנים וכו' מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר, שכל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה וכו'. וכל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנוז וכו'. עיי"ש.
וראיתי באחרונים פשוט נחמד להסביר זאת, שבכל אדם יש בכי טבעי ורגשי על קרוב וידיד שמת, ואף בעלי חיים בוכים, אבל אם אדם בוכה על אדם כשר - אין זה בכי טבעי ורגשי, אלא בכי המגיע מטוהר הנשמה, בכי של רוחניות, משום כך יש חביבות בבכיו ומוחלין לו על כל עוונותיו, שהרי זה סימן שהוא 'בעל נפש', והקב"ה סופר דמעותיו ומניחן בבית גנוז. ועיין בחתם סופר (שבת שם) שכתב וז"ל: 'זה מטבעת האדם כפי דרכו ובריאותו מגשמי אדמה להנות בעולם הזה. ולכן בא לפעמים לידי חטא ע"ז. אבל זה - דבר גדול הוא חוץ מדרכי טבע העולם הזה, שאדם יצער עצמו בלי שגיגה על שום היזק בגופו ובממונו, רק לכבוד השכינה, לכן בודאי עולה צער של דמעה א' יותר מהנאה של כמה עבירות, ולכן אמרו מוחלין לו כל עונותיו מחמת כבוד שעשה לו, שבדאי לא ישתתיר לו שום עבירה, ואדרבה הקב"ה סופרן וכו'. עיי"ש.
ב. ועיין עוד בגמ' שם שיש שלשה ימים לבכי, שבעת ימים להספד וכו'. אמנם מותר להספיד ת"ח עד שתיים עשרה חדשים (עיין טוה"ע סימן שצד - עפ"י הגמ' בכתובות דף קג שהספידו את רבי עד י"ב חודש). ובגמ' שם מבואר ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני, שהרי המת מעשה ידי הוא, והרגתיו. וכל המוסיף וממשיך לבכות או להספיד יותר משיעור זה הרי הוא מתקשה על מתו יותר מדאי.
ועוד איתא בגמ' (שם) שאמר רבי לוי, אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי ירכותיו, ויש גורסים כתיפיו (וכן משמע ברמב"ם שכתב 'על צווארו'), והוא בגלל שמדת הדין ששלטה בבית מתוחה על קרובי המת, ובמשך הזמן מתרופפת בהדרגה. משלשה עד שבעה ימים יראה האבל את עצמו כאילו חרב מונחת כנגדו בקרן זוית. מכאן ואילך אחר השבעה (לתוס' - עד י"ב חדש, ולטור עד שלושים יום) - יראה כאילו עוברת כנגדו בשוק. והטור (יו"ד סימן שצד) העתיק - עד ל' יום, והביא בשם הירושלמי שכל י"ב חודש מדת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה ה' ישמרנו. וסיימו בירושלמי שאם נולד שם בן זכר נתרפאה המשפחה כולה. עיי"ש.

ג. יסוד גדול בדיני אבלות

משמע מלשון זה של רש"י 'שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבלות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו', שעיקר חיוב האבלות הוא משום 'כבוד המת'. וכן איתא במפורש בכסף משנה (הלכות אבל פרק א הלכה יא - ולמד כן בדברי הרמב"ם, אמנם הביא שם שהרמב"ן חולק). עיי"ש.

ועיין עוד בשו"ע וברמ"א (יו"ד סימן שדמ סעיף י) שכתבו: 'מי שצוה שלא יספדוהו שומעין לו, אבל אם צוה שלא לנהוג עליו שבעה וגזירת שלשים אין שומעין לו (אמנם אם ציוו האב והאם שלא לנהוג בהם י"ב חודש, כיון דאינו שייך בשאר מתים אלא בכבוד אב ואם, מצוה לקיים דבריהם - ש"ך שם). עיי"ש. ובדרכי משה (שם הביא את המהר"א וייל שהוא המקור לדין זה) כתב על אשה שצוה לבנותיה שלא לישא הסרב על ראשם כדרך האבלות, הדעת מכרעת דהבנות יקיימו מה שצוהה, מידי דהוי אמי שצוה שלא יספדוהו, והכא נמי לאחר שלשים יום עד שנים עשר חודש יקרא דשכבא הוא ושומעין לה, אבל תוך שלשים כיון דאשאר מתים נמי מתאבלים עליהם, וכו', לא נתברר לי אי יקרא דחיי או דשכבא היא, דהא ודאי אבלות גופה אינה יכולה למחול, דאם כן ביטלת דין אבלות. עיי"ש.

ועיין בפתחי תשובה (שם אות ב) שמביא חולקין על הרמ"א בדין זה, וכתב שה"ה לעניין קריעה ושבעה ששומעין להורים אחרי שהוא כבוד למתים. ומהאי טעמא אין מתאבלין על המאבד עצמו לדעת (עיין סימן שמה). עיי"ש. וגם הגרע"א (שם) העיר על הרמ"א מהא דאין מתאבלין על המאבד עצמו לדעת, חזינן שזה מחמת כבוד למת (או שלכל הפחות הולכים לקולא בהלכות אבלות - וחוששין לזה), ושזו היא שיטת הרמב"ם, וא"כ למה הרמ"א פסק כאן שאם ציוו ההורים שלא לנהוג עליהם שבעה וכו' שאין חייבים לשמוע להם, הוי ליה לפסוק שכן חייבים לשמוע להם, וכתב הגרע"א שלמעשה צ"ע לדינא, מחמת שהרמב"ן סובר שהוא מחמת כבוד החיים, וא"כ יש מחלוקת רמב"ן והרמב"ם בזה, עיי"ש. ואכמ"ל.

אמנם עיין ברמב"ם (הלכות אבל פרק יג הלכה יא-יב) שכתב וז"ל: 'אל יתקשה אדם על מתו יתר מדאי וכו', כלומר יתר מדאי שזהו מנהגו של עולם, והמצער עצמו יותר על מנהגו של עולם, הרי זה טיפש. אלא כיצד יעשה, שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים יום לתספורת ולשאר החמשה דברים. כל מי שאינו מתאבל כמו שצו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה וכו', כל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו על צוארו, ומשלשה ועד שבעה כאילו היא מונחת בקרן זווית, מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק, כל זה להכין עצמו ויחזור ויעור משנתו'. עיי"ש. ועיין עוד בנמוקי יוסף (מו"ק יח. מדפי הרי"ף) שכתב וז"ל: 'כל המתקשה על מתו יותר מדאי - פירוש שבוכה ומתאבל יותר ממה שתיקנו חכמים כדמפרש ואזיל ג' לבכי ז' להספד וכו'. **שרצון הקב"ה שיבכה ויתאבל כשיעור** (דהיינו ג' ימים) **כדי שישמר מן החטא ויפחד מדיניו**'. עיי"ש. וקצת משמע מדבריהם שזה 'יותר' מאשר 'רשות בעלמא' וכמו שכתב הערוך לנר, ואפשר לפלפל עוד בזה.

ועיין עוד בטור (יו"ד סימן שפ סעיף א-ב עפ"י הגמ' מו"ק דף כא:) שכתב, אלו דברים שהאבל אסור בהם, במלאכה וכו', מלאכה - דתניא, אבל כל שלשה ימים הראשונים אסור במלאכה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצנעא בתוך ביתו וכו'. עיי"ש. ובבית יוסף (שם סעיף ב - הביא מרבינו ירוחם שכתב בשם הראב"ד), **שהטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים הוא משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי, ואם יעסוק במלאכה, נמצא מתעצל בבכי**. עיי"ש. ומשמע מדבריו שהבכיה היא לא 'רק' רשות אלא יותר מכך. וכן למד מדבריו בספר שלחן גבוה (יו"ד סימן שפ אות ה). עיי"ש. ובב"ח (יו"ד סימן שצג - על הא דאיתא בטור על פי הגמ' במו"ק דף כא: שג' ימים הראשונים אין האבל יוצא וכו') כתב וז"ל: 'ונראה דטעם שלשה ימים, כמו שכתב הרב רבינו ירוחם בשם הראב"ד דאפילו העני אסור במלאכה שלשה ימים הראשונים, משום דאמרו חכמינו זכרונם לברכה שלשה לבכי, ואם יעסוק במלאכה יתעצל בבכי, ומביאו בית יוסף ריש סימן ש"פ, אף כאן אינו יוצא אף לבית האבל ולא לבית הקברות כדי שלא יתעצל בבכי' וכו'. עיי"ש. ולכאורה יש מכאן ראייה אלימתא משני עמודי ההוראה הבית יוסף והב"ח שהשלשה ימים לבכי הם יותר מאשר 'רשות' בעלמא.

ועיין עוד בשאלתות דרב אחאי (ריש פרשת חיי שרה - והובאו דבריו בבה"ג הלכות ברכות פרק ג) שכתב וז"ל: 'דאילו מאן דשכיב ליה שיכבא מיחייב למיבכיה ולמיספדיה ולמיקברה, דהכי אשכחן באברהם אבונא בעידן דשכיבא שרה, בכיה וספדה וקברה'. עיי"ש. וראיתי שיש שרצו לדחות ולומר שאולי כל דבריו נאמרו לגבי 'שעת המיתה' - ולא לגבי כל ג' הימים, וצ"ע.

אמנם קשה מכ"ז אמאי לא הביאו הפוסקים ראייה משיטת רש"י, וכמו שדייק הערוך לנר בדבריו שזה אינו אלא 'רשות', וצ"ע.

ואחר כ"ז ב"ה מצאתי מציאה גדולה בשו"ת מנחת שלמה (מהדו"ח תניינא סימן פז סעיף ב אות א), שכתב הגרש"א זצ"ל וז"ל: 'גם במ"ש רש"י בסוכה שהחויב לנהוג אבלות הוא 'רק

להראות כבוד למתו ולא להצטער', צ"ע, דא"כ מאי טעמא אסור להרהר בד"ת. ואולי משום דכיון ש'פקודי ד' משמחי לב', חיישינן דשמא תהא שמחתו ניכרת גם לאחרים. אבל עכ"פ קשה, דאיך אפשר לבכות על המת אם אינו מצטער, ומבואר בגמ' שמדה רעה היא שלא לבכות על המת. ולכן נ"ל פשוט דכוונת רש"י רק לומר שאינו חייב להצטער צער גדול כזה שיטרידנו מלקיים אחת ממצוות ד', אבל אין הכי נמי ודאי חייב להצטער, ולא רק לעשות עצמו כמצטער לעיני הרואים. עיי"ש.

ומבואר מדבריו שבאמת רש"י ג"כ סובר שיש עניין לבכות וכו', ואינו 'רק' רשות וכדברי הערוך לנר בדבריו. אמנם אינו חייב להצטער כ"כ שיטרידנו מלקיים מצוות, ולגבי 'טירדא' בדרגה כזו הוא 'רק' רשות ואינו מצוה (וכדברי רש"י בכתובות - עיין לעיל), ואינו חייב להצטער עד כדי כך (וכדברי רש"י בסוכה, כי דברי רש"י שם נאמרו לגבי טירדא כזו שתפטור אותו מלעסוק במצוות אחרות, ושם נאמר שאבל רק פטור מתפילין וכו', והיה צריך להיות פטור מכל המצוות מחמת 'טירדתו במצוה', עיי"ש בגמ' סוכה). ונראה לענ"ד שיש קצת סמך למהלך זה מעצם הדברים שהפוסקים לא הביאו את דברי רש"י להוכיח שהבכיה וכו' היא 'רק' רשות, ודו"ק.

ועיין עוד בגמ' (שבת קנא): דאיתא, 'ר' חנינא שכיבא ליה ברתא, לא הוי קא בכי עילוה (כשמת בתו לא בכה עליה). עיי"ש. ולכאורה מכאן יש להביא ראייה לדברי הערוך לנר שהוא אינו אלא רשות, וצ"ע. אמנם אח"כ מצאתי בספר עין אליהו (על העין יעקב, יצא לאור בשנת תרכט) שכתב שהנה מבואר ששלשה לבכי, א"כ לכאורה למה לא בכה, ודוחק לאמר שלשה לבכי היא רשות - שרשאי לבכות שלשה, אבל יותר משלשה אינו רשאי לבכות, דהא אמרו התם שבעה הספד, ושלשים תספורת, והוא חיוב. מסתמא כן השלשה לבכי ג"כ חיוב עליו. והנראה לי, דהנה המצוה 'ונשמרתם לנפשותיכם' היא מצוה עשה מדאורייתא, וכפי דין הפוסקים דכל הני דמני במ"ק הם מדרבנן, ואתא עשה דאורייתא 'ונשמרתם' ודחי העשה דרבנן של שלשה לבכי, ובפרט בשב ואל תעשה, דלא יעשה דרבנן. עיי"ש. וב"ה אח"כ מצאתי מציאה גדולה, שבהגות היעב"ץ (שבת שם) כתב וז"ל: 'מכאן משמע דהא דאמרינן שלשה לבכי לאו לחיובא אתמר, אלא שלא להוסיף בלבד. וי"ל דרבי חנינא זקן הוה ההיא שעתא או חלוש בעיניו, שהיה יודע שמזקת לו הדמעות, ואנוס ודאי פטור'. עיי"ש. ועיין עוד בספר דברי שאול (מבעל השואל ומשיב זצ"ל - יוסף דעת יו"ד סימן שצד סעיף א) במש"כ שם. עיי"ש.

ורואים את השקפת הדברים בדברי שו"ת הרדב"ז (מהראשונים, רבו של השטמ"ק, חלק ג סימן תתקפה) **ששאלוהו על אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת, אם זו מדה טובה או לא.** וענה שזו מדה רעה, מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש, והיא מידת אכזריות והיא דרך הפילוסופים וכו', אבל אנחנו מקבלי התורה יש לנו להאמין ולדעת כי העולם הזה ענין נכבד מאד למסתפקים ממנו כראוי ולמתנהגים בו כשורה, ובו ישיג האדם חיי העוה"ב והשארות הנפש כי הוא נקרא עולם המעשה וכו', אלא ראוי להתאונן ולהתאבל ולקונן על מעשיו דכתיב 'מה יתאונן

(בכיה מחמת דביקות), לא היו התלמידים מתפללים על בכיותיו, וגם הוא לא היה צ"ל 'עונג הוא לו', דפשיטא שהם בכיות של שמחה התפעלויות מסודי סודות שבתוה"ק, אלא וודאי דבכה מאיזה צער, ולזה שאלוהו, והשיב שע"ז יש לו עונג. ומה שהקשה דא"כ כל מצטער יבכה, הלא רבינו הרמ"א מפורש אומר דדווקא כשע"ז יצא הצער מלבו, ובלא"ה אסור, וכן הלכה. עיי"ש. וכן פסק בספר שו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן נט אות י). עיי"ש. וכן נראה שפסק הכף החיים (שם סעיף ט). עיי"ש. ועיין עוד בספר שמירת שבת כהלכתה (חלק ג - תיקונים ומילואים פרק סד אות יז) וז"ל: 'אין למנוע את האונן מלבכות על מתו בשבת וביו"ט'. עיי"ש. ובמשנ"ב (שם ס"ק ד) הביא את שני הצדדים, ולא הכריע בדבר. עיי"ש. ובשו"ע הרב (שם) השמיט לגמרי את דברי הרמ"א. עיי"ש. אמנם הרמ"א (שם) לא העיר על דברי הרמ"א, ומשמע שכן סבר כדבריו. ועיין עוד בפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק ב) במה שדייק בדברי הרמ"א. עיי"ש.

ויש גם ללמוד מכ"ז שלכל הדעות פשוט שמותר לאמא לבכות בשעת התפילה על הבנים בשעת הדלקת הנרות.

וראוי לציין מה דאיתא במג"א (סימן שז ריש הסימן ד"ה אסור - מהספר חסידים) שכתב וז"ל: 'אסור לספר בשבת איזו דבר שמצער בו'. עיי"ש. ובט"ז (שם סוף ס"ק יד - והובאו דבריו במשנ"ב שם ס"ק ג) איתא שאסור להזכיר בשבת מאוהב שלו שמת. עיי"ש.

וראיתי בכמה פוסקים דבר חידוש, שיש סברא לומר שאם במה שיספר יפיג צער, כהא דאחז"ל (סוטה דף מב): 'דאגה בלב איש ישיחנה', שרי, ואפילו לאלו שהחמירו בסברא זו להפיג צער לגבי בכיה (עיין לעיל במש"כ בזה) מותר לספר כדי להפיג צער. כי הבכיה - 'עצם הבכיה' הוא האיסור, שהוא הנהגת צער ועינוי, ובשבת אסור להצטער, ולכן אף אם ע"ז יצא הצער מלבו אסור, משא"כ ב'סיפור דברים', אין איסור מצד עצם הסיפור, אלא מצד הצער שיוגרם לו, שלכן אם ע"ז יפיג צער מותר, וצריך עיון.

ענף ג'

עיין ברמ"א (סימן תרכא סעיף ו) שכתב 'ומזכירין נשמותיהם, דהמתים גם כן יש להם כפרה ביום הכיפורים' (עיין בדרכי משה ס"ק ח שם בשם המהר"י וייל שלפניך נקרא בשם יום הכיפורים' בלשון רבים שגם המתים יש להם כפרה). עיי"ש. ובמג"א (שם) איתא שהכפרה שלהם הוא כשנודרין בעבורם, שאומרים אילו היה

אדם חי גבר על חטאיו, והבוכה ומתאבל ומוריד דמעות על קרובים וכש"כ על אדם כשר - מדת חסידים ונביאים ואנשי מעשה היא, ומורה על טהרת נפשו והכנעת לבו לפני קונו וכו', ואם היה הדבר בלתי נאות לא היו מתקנין לו שלשה ימים, וכן אברהם אבינו ע"ה כתיב ביה 'לספוד לשרה ולבכותה', וכן יעקב וכן דוד המלך, ורבים כאלה אין מספר. ועיין בהקדמת ספר תורת האדם להרמב"ן ז"ל ותמצא מה שיש בו די לשאלה זו, ומ"מ אין ראוי להתקשות על המת יותר מדאי, והכי איתא בהדיא בגמ', והנראה לע"ד כתבת'.

ענף ב'

עיין בדרכי משה הארוך (סימן רפח אות ב) שכתב וז"ל: 'כתב האגור בשם שבולי לקט, דאיתא בהגדה שמצאו תלמידיו לר' עקיבא שהיה בוכה בשבת, ואמר - זהו עונג שבת שלי'. עיי"ש. ויש לעיין ולחקור האם בכייתו באה מחמת דביקות בהשי"ת או בכדי להפיג צער מלבו. ומצינו בזה מחלוקת הפוסקים.

עיין ברמ"א (או"ח סימן רפח סעיף ב - ומקורו מדברי רבי עקיבא) שכתב שמי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת. עיי"ש. ובערוך השלחן (שם סעיף ה) כתב, וכוונתו (של הרמ"א) ברורה, דגם בצער ממילי דעלמא כשיש לו, ממת או מהפסד ממון וכיוצא בזה, דוודאי אסור להצטער בשבת, אמנם אם עכ"פ אין ביכולתו להפיג הצער מלבו עד שיבכה שכן הוא דרך בני אדם שע"י הבכיות הוקל הצער מותר לו לבכות, דגם זה הוא עונג, שע"י זה יצא הצער מלבו. ובט"ז (שם ס"ק ב) הביא שמצאו תלמידיו של ר"ע שהיה בוכה בשבת, ואמר עונג יש לי. ונ"ל דהיינו שמרוב דביקותו בהקב"ה זולגים עיניו דמעות, שכן מצינו בר"ע שהיה בוכה מאד באמרו שיר השירים, באשר ידע היכן הדברים מגיעים, וכן מצוי במתפללים בכוונה, אבל כדי שיצא הצער ממנו שזכר רמ"א הוא תמוה דא"כ כל מי שמצטער ח"ו יבכה בשבת. עיי"ש. אמנם עיין באלוה רבה (שם ס"ק ג) שכתב, ואני מצאתי דמעשה הנ"ל היה שהיה בוכה ר"ע על מיתת ר"א, וא"כ נכון הוא פירש רמ"א וכו'. ומה שהקשה א"כ כל מי שמצטער יבכה, לא קשה מידי, דאין זה טבע כל אדם שילך צער מלבו בבכייתו, וגם לפי ענין הצער, והלב יודע מרת נפשו וכו'. עיי"ש. ועיין עוד בערוך השלחן (שם סעיף ו) שכתב, ולדעתי דברי רבינו הרמ"א נכונים מאד וכו'. ואם היתה כמעשה זו

ה בעניין הזהירות מלימוד הלכות אבילות

בעניין לימוד הלכות אבילות בכל השנה - ראיתי שהטעות מצויה בזה, ויש הרבה שמפחדים וחוששים ללמוד הלכות אלו. ועיין בספר הליכות שלמה (תשעה באב דף תלט) שהביא דעת הגרש"א זצ"ל בזה, שבדבר לימוד הלכות אבילות ומסכת מו"ק בשאר ימות השנה היתה דעת רבנו דאין להמנע מכך כלל, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ואף שהחתם סופר זצ"ל בגודל קדושתו חשש לכך - כמבואר בתשובתו (יד"ד סימן שמו), אין זה שייך לאנשים כערבנו, ובפרט דעל כל צרה שלא תבוא רח"ל הרי זקוקים ביותר לידע את המעשה אשר יעשו על כל צעד ושעל, וכמעט שלא יתכן לנהוג כדיון וכהלכה אם לא למד ויודע ההלכות על בורין. והיה הגרש"א זצ"ל מזרז לת"ח, שבמסגרת למודי ההוראה יבררו וילבנו גם הלכות אלו כראוי. ופעם בימי אבילותו (של הגרש"א זצ"ל) הבחין באחד הגדולים שבא לנחמו - שאינו בקי בהלכות אלו כבקיאותו בשאר הלכות, ותמה על כך מאד. ובשיעורו לבעלי בתים שנמשך כחמשים שנה מדי יום א' בשבוע, לימד בין השאר גם מסכת מו"ק כמה פעמים, ובידו אז להם רובי ההלכות הנוגעים למעשה, ועוד בצעירותו מיד לאחר נשואיו השקיע עצמו בבירור הלכות אבילות לדינא, כראותו כי רבה המבוכה בהם בהלכות ובמנהגים, ואין יודעים את המעשה אשר יעשו, ורבים מן המנהגים שנשתרשו אין להם יסוד ברור בדברי הפוסקים ולא מסורת נאמנה מגדולי ההוראה, ומאידך גיסא רבים מעיקרי ההלכות שנתבארו בשו"ע ונו"כ נתרופפו מחוסר ידיעה או מקולא יתירה. עיי"ש. ועיין בשו"ת וישמע משה (פסקי הגר"ש זצ"ל חלק א דף שכו) ששאלו להגר"ש זצ"ל שיש בחור שלומד מסכת מועד קטן וכותב ע"ז חיבורים עם חדושים וביאורים, ועכשיו הוא אוחד בעניני אבילות, וחושש שזה אינו סימן טוב לעסוק בענינים האלו ולעשות חיבורים עליהם. וענה הגר"ש זצ"ל שזה הבל הבליים, והמשיך לגעור כמה דקות ע"ז. והוסיף, העיקר שילמד, לא משנה מה שלומד. עיי"ש.

ומעניין לענין, עיין בספר דרך שיחה (חלק א דף ה) ששאלו את מרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי שליט"א אם בחור יכול ללמוד מסכת נדה, וענה הגר"ח שליט"א, אני למדתי בחבורתי מסכת נדה, אבל השארתי זה לבסוף, היה זה לאחר בר מצוה. ועיין עוד שם שהביא שפעם שאלו מיישיבת 'תפארת ציון' את החזו"ן זצ"ל אם ללמוד פרק ראשון של מסכת כתובות, וענה - 'תורה שאט ניש'!!! תורה אינה מזיקה. עיי"ש.

וקיבלתי מרבותיי שמותר ללמוד הלכות יו"ד חלק ב' עם חתן (כפי החורף), ואפילו זמן מוקדם לפני חתונתו, ואין צריכים לצמצם בזה ולדלג חלקים, והעיקר שידע את ההלכות. ודברים פשוטים הם.

חי היה נותן גם כן צדקה. עיי"ש. ובט"ז (שם) איתא שרואים מפה שמתים ג"כ צריכים כפרה. עיי"ש.

ובדרכי משה (שם בשם הכל בו) כתב שמה שאנו נוהגים לזכור מתים ביום הכיפורים, משום דזכירת מתים משבר ומכניע לבו של אדם. עיי"ש.

ועיין עוד בלבוש (סימן תצ סוף סעיף ט) שכתב, מה שמזכירין נשמות ביום אחרון דפסח הוא משום שרוצין לפסוק צדקה, מפני שקורין בו פרשת 'כל הבכור' שכתובה בה 'איש כמתנת ידו' וכו', וכיון שפסקו צדקה נהגו ליתן בעבור הזכרת הנשמות, שיזכור אותם אלקים, ואגב יזכור אותנו עמהם לטובה, בזכותם. **לכן מזכירים נשמות בכל הרגלים ביום שקורין בו 'כל הבכור'**, וביום כיפורים מזכירים מפני שהוא יום הדין, אע"פ שאין קורין בו 'כל הבכור'. עיי"ש.

ובספר קיצור שו"ע (סימן קלג סעיף כא בשם הכרם שלמה) כתב שמי שיש לו אב ואם יוצא מבית הכנסת בשעת הזכרת נשמות, גם נוהגין שבתוך שנה ראשונה למיתת האב או האם יוצא גם כן מבית הכנסת. עיי"ש.

ומובא בכרם שלמה (מקורו של הקיצור שלחן ערוך) ב' טעמים לזה: (א) כיון שאין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חודש, וא"כ מי שמזכיר הנשמות אשר הלכו לעולמם בתוך י"ב חודש הוא מעורר האבל בבכי וצעקה ומבלבל לאחרים. (ב) טעם הזכרת נשמות הוא שיזכור ה' גם אותנו עמהם לטובה בזכותם, ובתוך שנה ראשונה לא שייך זה, כי אם די שיפקיעו את עצמן. **ובספר דינים והנהגות ממרן החזו"א** (דף קה) כתב, העידו בשמו (של החזו"א זצ"ל) דאבל בשנה ראשונה לא יאמר יזכור ביו"ט, אבל אין צריך לצאת מביהכ"ס (וראיתי שיש שהסבירו בדבריו - שהטעם שיוצאים אלו שיש להם הורים הוא משום עין הרע, וזה לא שייך כאן). עיי"ש. אמנם עיין בספר **קצה המטה** (על המטה אפרים סימן תרכא ס"ק ב) שכתב שאבל בשנה הראשונה צריך לומר יזכור. עיי"ש. **ובספר קיצור הלכות המועדים** (להג"ר שריה דבליצקי זצ"ל - ימים נוראים דף צד) כתב, וכל מקום כמנהגו, ובמקום שאין מנהג קבוע, יש להכריע שבשאר ימים טובים לא יאמר, וביום הכיפורים כן יאמר, כיון דעיקר הטעם שלא לומר הוא כדי שלא לעורר אבלם בבכי יותר מדאי ברגלים, וזה לא שייך ביום הכיפורים וכו'. ועוד, שאמירת יזכור בכלל לא הוזכרה בשו"ע, ורק מרומזת לגבי יום הכיפורים, ובשאר רגלים שמצוה לשמוח בהן, עדיף להימנע ולא לומר בשנה ראשונה. ואף מי שלא אומר בשנה ראשונה גם ביום הכיפורים יתנדב צדקה לעילוי נשמות לקיים דין השו"ע. עיי"ש. וידוע שהגאון בעל **מנחת אלעזר** (ספר דברי תורה אות כט) הרעיש ע"ז שכן לאומרו, כי אדרבה, בתוך שנה ראשונה אז צריכין יותר לרחמים ולהתפלל בעבורם. עיי"ש.

ועיין עוד בספר שערי ימי הפסח (דף רצז) שכתב שהאומר יזכור עבור קרוב שנפטר מזמן, ג"כ אין לו לומר יזכור עבור קרוב אחר בתוך שנה לפטירתו (לפי הדעות שאוסרים), שמא

יבוא לבכות או להצטער בחג. עיי"ש. אמנם עיין בספר **קובץ הלכות** (ימים נוראים דף תצ) שהביא מהג"ר **שמואל קמנצקי שליט"א** שמי שאומר יזכור על אביו, והוא בשנה ראשונה לאבילות אמו, נראה שהוא מזכיר גם נשמת אמו (אפילו להאוסרים), דעיקר חששא שיתעורר על מתו - היינו כשהוא מזכיר במיוחד את נשמת המת שנפטר לו תוך אותו שנה, שבזה מעוררו הרבה, ולכן נוהגין להמנע, אבל בכה"ג שמזכיר גם נשמת אביו שכבר נפטר לו מזמן, מה שממשיך להזכיר אח"כ גם נשמת אמו אינו מעוררו כ"כ, ולכן בכה"ג מסתברא ששפיר יש להזכירו. עיי"ש. ונראה שהכל לפי העניין.

ובספר הליכות שלמה (תפילה דף קצא הערה ח) הביא בשם **הגרשז"א זצ"ל** לענין אמירתו בשנה הראשונה לפטירת קרובו, נראה שטעמם של הנמנעים מלאמרו הוא כי עלולים לבוא לידי בכיה יתירה, ויש בזה הפרעה משמחת החג, ולכן היודע שיוכל להתגבר ולא להגרר לכך, יאמר יזכור גם בשנה הראשונה. עיי"ש. **ובשו"ת אגרות משה** (יו"ד חלק ד סימן סא סעיף י) איתא, בשנה ראשונה יש מקומות שאין מזכירין בשעת הזכרת נשמות אלו שעדיין הוא בתוך שנתם. ולענ"ד אין זה דין מנהג, אף שאיכא קצת טעם, שאולי יש לחוש שיבכה מאחר שאינו משתכח מן הלב עד אחר י"ב חודש. אף שאין מונעין את האבל מלומר קדיש בשבת ויו"ט אף מתחילת האבלות שלא נתרגלו, ולא חיישינן שיבכו, מטעם דהוא התעוררות חדשה דאבלות, דבאמת הוא טעם קלוש. **ולכן מי שרוצה להזכיר נשמות אביו ואמו אפילו בתוך שנה ראשונה - אין למחות בידו, משום שאדרבה הנכון עמו. עיי"ש.** וכן מצאתי במפורש בפמ"ג (או"ח סימן תקמז - א"א ס"ק ב) שכתב בתו"ד וז"ל: 'זהנה מה שמזכירין נשמות אף ברגל בבית הכנסת אף פעם ראשון ברגל' וכו'. עיי"ש.

ועיין בשו"ת באר משה (חלק סימן קנב) במש"כ בזה, ואין שפסק שבתוך השנה לאחר השואה - שכולם יאמרו את זה, ושכן נהג בעצמו. עיי"ש. ועיין עוד בספר **נשמת ישראל** (אבילות דף תתמא והלאה) מה שהאריך טובא בנושא זה. עיי"ש.

וראוי לסיים עם דברי השו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן נט אות י) שפסק כן לומר, וכתב וז"ל: 'ונוכחתי לדעת שלמעשה הבכיה של המזכירים מביא גם אותם לאחר מיכן לרגיעה וסיפוק יותר מאילו שלא היו מזכירים. והרי זה בדומה איפוא להנפסק ברמ"א דמי שיש לו עונג אם יבכה כדי שילך הצער מלבו מותר לבכות בשבת, ואין הדברים מגיעים עד כדי כך שמטריד עי"כ שמחת החג מאחרים, כי כל אחד עסוק אז בהזכרת נשמות קרובים שלו, ובאמת צריך להשתדל שהדברים לא יגיעו עד כדי כך'. עיי"ש.

והנני מברכו באריכות ימים ושנים, ושלא ידע צער לעולם,
ואך טוב וחסד ירדפוהו כל הימים
הכו"ח בידידות לכבוד התורה ולומדיה
זאב יהודה סטארק

ו. **ועיין עוד בלבוש** (סימן רפד סעיף ז) שכתב, ונוהגין להזכיר נשמות ולומר אב הרחמים, ואמרו טעמא לפי ששבת הוא יום מנוחה דוגמא לעתיד לבא, ויום שגם המתים נוחים בו ואינם נדונים, ראויים להזכיר למנוחה ולברכה ולהתפלל עליהם. מיהו ביום שאין אומרים בו 'צדקתך צדק' וכן בשבת שיש בו חתונה או מילה או ביום שמברכין בו את החודש - אין מזכירין נשמות ואין אומרים אב הרחמים, משום בהיות טוב אל תקרא רע, חוץ מבימי הספירה שאומרים אותו אפילו בימים הללו מפני שבלאו הכי הם קצת ימי אבל. עיי"ש.